

Академик Драгољуб ЖИВОЈИНОВИЋ*

АМЕРИЧКЕ ТРУПЕ У ЦРНОЈ ГОРИ 1918-1919. ГОДИНЕ

ABSTRACT: *The paper deals with the engagement of American military troops in an allied expedition on the eastern Adriatic coast, after the USA joined the war operations in World War I in 1917.*

KEY WORDS: *American troops, truce with Austria-Hungary, Italian-Austro-Hungarian front, Montenegro, Christmas mutiny, Italy, Sidney Sonino, General Pershing, Major Scanland*

Рат и стање на фронтима широм Европе и другде имали су различите последице по развој операција на ратиштима, пре свега у присуству већих или мањих војних формација на удаљеним ратиштима. Једна од таквих неочекиваних ратних епизода било је присуство америчких трупа на Јадранској обали након потписивања примирја са Аустро-Угарском и њеним потоњим распадом. Америчке трупе налазиле су се растурене на простору од Ријеке и на северу до Црне Горе на југу. О њиховом вишемесечном боравку, као и разлозима због којих су се нашли на том простору, веома мало се зна у домаћој и иностраној историографији. Поред оружаних снага, на Јадранском мору су деловали и делови Шесте америчке (Средоземне) флоте који су у тим крајевима остали скоро три године, вршећи надзор над обалом и спречавајући избијање оружаног сукоба између снага Италије и Краљевине СХС.

Како је до тога дошло? Откуд америчке трупе на црногорском приморју, кад се зна да се оне нису бориле на италијанско-аустроугарском фронту? Прича је дуга и сложена, а у најкраћем може се представити на овај начин. Италија је после дугог оклевања објавила рат Аустро-Угарској, који је водила с великим напором и уз тешке жртве, у пролеће 1916. године. Расположење за борбу било је слабо. Томе су допринели

* Аутор је дописни члан САНУ.

много разлози. Италијански пораз код Кобарида у октобру и новембру 1917. године најављивао је најгори могући исход. Скоро истовремено, Октобарска револуција у Русији и обарање царизма најавили су њен излазак из рата. Уколико би дошло и до изласка Италије из рата, ситуација на савезничким фронтovima постала би изузетно тешка. Песимистичко расположење и страх били су приметни на разним странама. Гласови о италијанској капитулацији и закључењу сепаратног мира постојали су све упорнији; говорило се и о абдикацији италијанског краља Виктора Емануела III. У настојања да се Италија извуче из рата уплела се и Св. Столица, што је ситуацију чинило још сложенијом и неизвеснијом.

Страх од најгорег навео је савезничке и америчке политичке и војне врхове да размотре стање у Италији: одлука је била једногласна. У Италију је ваљало што пре упутити значајне снаге, француске и британске, како би се учврстио фронт и спречио непријатељски продор у срце земље. Американци су одлучили да одобре значајне кредите, уверени да ће то помоћи да се криза преброди. Уследила је и друга мера: почетком децембра 1917. године амерички Конгрес објавио је Аустро-Угарској рат, иако нису постојали намере и планови да се САД војно ангажује на том фронту.¹

То није било све. Уследила је унутрашња реорганизација у земљи. Влада премијера Паола Боселија поднела је оставку; њу је заменила нова влада са Виториом Орландом на челу. Смењена је и врховна команда оружаних снага. Генерала Рафаела Кадорну заменио је генерал Армандо Дијаз као начелник врховне команде. Он је, у договору са Орландом и Сиднијем Сонином, министром иностраних послова, одлучио да захтева слање значајних војних снага, укључујући и америчке јединице, на италијански фронт. С тим је ишло мало теже. Америчке јединице почеле су да пристижу у Европу у већем броју тек у лето 1918. и биле су неспремне за улазак у борбу.² Расправа између две стране трајала је дуго и тек у лето 1918. године влада у Вашингтону донела је одлуку да упути једну јединицу на италијански фронт. У питању је био 332. пук 83. дивизије. Пук је располагао посебном медицинском јединицом и четом за снабдевање. Пуком је командовао пук. Хенри Валас, а налазила се под надзором генерала Чарлса Трита, начелника америчке мисије у Италији. Пук је додељен италијанској врховној команди, која је одређивала његове активности и кретања.³

¹ Д. Живојиновић, *Американци на Јадрану 1918-1919. године*, ВИГ 3 (1970), 105-162.

² F. Palmer, *Newton D. Baker: America at War*, I-II (New York 1931), II, 310, говори о захтевима за упућивање америчких трупа на различита ратишта.

³ American Battle Monument Commission, *American Armies and Battlefields in Europe* (Washington 1938), 430; J. Edmonds and H. D. Davies, *Military Operations in Italy, 1915-*

По доласку у Италију, у јулу 1918. године, припадници пука добили су упутства о томе како треба да се понашају према становништву, да се уздржавају од увредљивих коментара и критике италијанских обичаја и понашања.⁴ Убрзо потом пук. Валас обавестио је генерала Џона Џ. Першинга, команданта америчких снага у Европи, да је пук био спреман за покрет.⁵ Убрзо су избили неспоразуми између Италијана и Американаца. Неспремни за борбу, Американци су настојали да побољшају морал у земљи, а тек крајем рата су ступили у акцију. Италијани су, пак, очекивали нове јединице и њихово укључење у борбене активности. У време потписивања примирја пук се затекао у градићу Вила Орби.⁶

Одредбама примирја са Аустро-Угарском, закљученим 3. новембра 1918. године, влада САД, као и њене оружане снаге, преузеле су обавезу да учествују у провођењу његових одредби. С обзиром на то да су се председник САД Вудро Вилсон и влада налазили у спору са Италијом због њених претензија на источној јадранској обали присуство америчких снага било је неопходно како би се спречили оружани сукоби између Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у Далмацији и Црној Гори. Њихов боравак у Црној Гори имао је и друге последице, о којима ће касније бити више речи.

Налазећи се у саставу италијанских оружаних снага амерички пук је задржао исти однос какав је имао за време трајања ратних операција. С обзиром на то, италијанска врховна команда је одлучивала о његовим кретањима и активностима. Као први корак, врховна команда је наредила да се пук подели у три батаљона. На тај начин, била је у стању да шаље мање јединице у поједине области и градове. Тиме су избегавани сукоби с локалним становништвом и стваран утисак о међусавезничкој сарадњи. Упућујући батаљоне у Ријеку и Црну Гору, Италијани су их претворили у оруђе своје политике. То је ублажавало отпор локалног словенског живља, које је оклевало да се супротставља Американцима. По правилу, батаљони су били упућивани у оне делове где су права Италије била спорна или тамо где је очекиван најоштрији отпор локалног становништва.⁷

За такав развој догађаја и положај америчких трупа у Ријечи и Црној Гори одговорност није сносила само италијанска страна. У томе

1919 (London 1949), 244-245.

⁴ Генерал Ебен Свифт команди америчких трупа у Италији, Рим, 17. VII 1918. *Army Branch*, кутија 3533, Национални архив, Вашингтон, Д.Ц. У даљем тексту као Army Records.

⁵ J. J. Pershing, *My experiences in the world war*, I-II (New York 1931), II, 94, 98.

⁶ Edmonds and Davie, n.d. 307, 318, 354.

⁷ V. S. Mamatey, *The United States and the Origins of the Adriatic Question (1918)*, Florida States University Studies IV (1951) 59.

су је помогли, иако ненамерно, стални захтеви Народних вијећа СХС, као и сагласност српске команде у Котору. Они су тражили да се са савезничким трупима на обалу искрцају и амерички одреди. Још пре потписивања примирја, 30. октобра 1918. године, Југословенски одбор је тражио од команданта америчких снага у Европи да се трупе искрцају у области које су биле предвиђене за евакуацију. Тиме би се спречио улазак српских трупа у њих.⁸ Исти захтев поновио је 18. новембра 1918. године у Паризу и др Антон Корошец, председник Народног вијећа СХС, у разговору са америчким изаслаником Едвардом Хаусом. Корошец је, поред осталог, указивао да је за одржавање мира и реда у деловима бивше Монархије било неопходно да америчке трупе, заједно са италијанским, окупирају градове на обали у којима су живели припадници различитих народа. Хаус је обећао да ће захтев подржати, иако је он био уперен против доласка српских трупа у те крајеве.

Уследила је уобичајена размена гледишта са заинтересованим странама. Хаус је подржао Корошчев захтев, а њега је прихватио и Орландо. Очекивало се много од доласка америчких трупа. Заинтересоване стране су се сагласиле са предогом, а Вилсонова сагласност је била подстакнута и чињеницом да је и југословенска страна подржавала сарадњу са Италијом. То је била велика погрешка Југословенског већа. Италијанску игру прозreo је начелник српске врховне команде војвода Живојин Мишић. Наредио је да делови II армије буду упућени у Далмацију и Црну Гору и тако спрече италијанске намере.

Упркос усиљеном маршу, српске јединице нису стигле на време у све области које су биле обухваћене одредбама примирја. Истина, пук под командом пук. Војина Максимовића ушао је у Ријеку већ 13. новембра, али је под претњом морао да је евакуише и повуче се у Краљевицу. Италијанска страна била је спремна за акцију. Трупе и морнари почели су искрцавање убрзо након потписивања примирја. То им је омогућило да поседу територије које су им биле обећане Лондонским пактом. Из Албаније и италијанских лука упућиване су трупе у Ријеку, Котор, Бар, Задар; настојале су такође да заузму и Сплит, али у томе нису имали успеха. Већ 10. новембра 1918. године генерал Сетимо Пјаћентини, командант италијанских снага на Балкану, наредио је искрцавање у Котору и Бару, као и припрему за продор у унутрашњост Црне Горе. Циљ је било заузеће Цетиња, Ловћена, Грахова и других места. Дан касније, 11. новембра, врховна команда наредила је да се други амерички батаљон, заједно са артиљеријом и комором, укрца на бродове и отплови у Котор. Батаљоном је командовао мајор Френк Сканланд.

⁸ M. Paulova, *Jugoslovenski odbor* (Zagreb 1925), 531-532.

Ваљало је одлучити како искористити присуство америчког батаљона. О томе је вођена жива расправа између врховне команде и владе. Пјаћентини је настојао да се трупе што пре искрцају на обалу како би спречиле да француског команданта да преда српским снагама команду над градом и околином. Генерал Дијаз захтевао је од Орланда да се сагласи да се искрцавање италијанских трупа обави пре доласка Американаца. Орландо је оклевао, одговоривши Дијазу да италијанске снаге нису у том тренутку биле довољно јаке за самосталну акцију. С обзиром на то, наредио је да се у Котор што пре упуте америчке трупе. То је било разумно. Снага италијанских трупа била је два и по батаљона. Тек кад им се прикључе амерички, британски и француски батаљони, снага савезничких трупа биће седам батаљона. Упркос томе, Дијаз је захтевао да се италијанске трупе што пре искрцају, како би обезбедиле италијански положај у Црној Гори. Није дакле, била ријеч о контроли градова и лука на обали већ о заузимању позиције за активности у Црној Гори.⁹

У међувремену, брод “Аргентина” са америчким и италијанским трупама пловио је од Венеције ка Котору, где је бацио сидро 20. новембра 1918. године. Мајор Сканланд није обавио никакве претходне припреме у погледу распореда батаљона, његовог смештаја и делатности. По доласку у Котор, одлучено је да се батаљон подели у три дела: команда батаљона, једна чета, артиљерија и интендантура остали су у Котору; друга чета је отишла у Тиват, док су две чете и медицинско одељење прешли у Зеленику. Тиме је прва фаза била завршена.

Пред Италијанима и Американцима налазило се осетљиво питање. Шта даље? Слање трупа у унутрашњост Црне Горе или задржавање на обали? За то су биле потребне политичке одлуке. У међувремену, по доласку америчких трупа у Котор, Сканланд је наредио да се ставе у употребу службе које су биле неопходне за обављање основних послова. У извештају упућеном команди у Италији Сканланд је описао привредне и друге прилике које је затекао у земљи, као и настојања Американаца да оживе занате и трговину, обнове радионице и електричну централу. Било је оспособљено 80 возила која су превозила робу и путнике; санитарске јединице извршиле су дезинфекцију људи и материјала у граду. Да би се очувао ред, поставили су сталне патроле. Сканланд је тврдио да су Американци уживали наклоност локалних власти и становништва. Било је и проблема. Сканланд је упозорио да је снабдевање одећом и обућом било незадовољавајуће, да су војници ишли у одрпа-

⁹ Први сукоб избио је кад је пук. Симоновић, командант српских снага, одбио да призна италијанског генерала Деметрија Карбонеа за команданта савезничких трупа у Котору.

ним униформама и обући. Вест о томе изазвала је велику узбуну у конгресу и бројне оптужбе на рачун војних власти.¹⁰

На први поглед, могло се закључити да су прилике у Котору и Црној Гори биле мирне; однос између америчког батаљона и италијанске команде у Котору био је непромењен. То је био привид. Италијанска команда је настојала да што пре оствари своје намере уз помоћ Американаца. Постојао је страх да је команда у Европи могла да нареди повлачење батаљона из Црне Горе. Тада су почеле да се откривају праве италијанске намере и разлози слања батаљона у Црну Гору. Американци су уживали поверење народа, сматрани искреним савезницима. Италијани су имали на уму намере које су одударале од америчких. Читаво време су, заправо, припремали планове како да употребе амерички батаљон као претходницу упућивања италијанских трупа у унутрашњост Црне Горе. Тих дана у Црној Гори су припремани избори за велику уставотворну скупштину и доношење важних одлука о судбини државе и династије Петровић-Његоша. Циљ италијанске акције био је да спречи предизборну кампању и одржавање заседања велике народне скупштине, тј. пружи подршку краљу Николи и његовим малобројним присталицама у борби за очување независне Црне Горе и династије. Другим речима, да се спречи уједињење Црне Горе и Србије.¹¹

Занимљиво је да су Италијани забранили мајору Сканланду да успостави додир са официрима америчке морнарице у Котору. На захтев пор. Лофтина, италијански адмирал Виторио Мола наредио је да се америчке трупе искрцају на обалу и припреме за полазак ка Цетињу. То је било 22. новембра 1918. године. Тек у разговору са пор. Лофтином мајор Сканланд је сазнао за италијанске намере. Његови протести код италијанског адмирала били су узалудни, пошто се амерички батаљон налазио под италијанском командом. Након тога, стање у Котору се нагло променило; пријатно расположење заменили су напетост, оптужбе за превару, уцену и друго. Оптужбе на рачун Италијана изнео је и француски адмирал Гобе. Он је одбацио било какву одговорност за италијански корак.¹²

Очекивала се коначна наредба. Пред полазак на Цетиње, 22. новембра, генерал Пјаћентини обавестио је Дијаза и Сонина да су српски

¹⁰ Сканланд пук. Валасу, Ђенова 10. III 1919, 332 пешадијска дивизија, кутија 3534. *Army Records*, Национални архив, Вашингтон; А. С. Davidonis, *The American Naval Mission in the Adriatic 1918-1919*. Administrative Reference Service; Report 4. Navy Department (Sember 1943), 34.

¹¹ За детаљан опис збивања, Д. Живојиновић, *Италија и Црна Гора 1914-1925. Студија о изневереном савезништву* (Београд 1998), 271-290.

¹² Гобе Фатоу. Котор, 23. XI 1918, тајно; Лофтин Нелсону. Котор, 23. XI 1918. *Naval Records*.

и црногорски официри упозорили италијанске колеге да ће доћи до оружаног сукоба уколико се италијанске трупе упуте на Цетиње.¹³ Да би се избегао сукоб, Пјаћентини је тражио сагласност да се италијанским трупама прикључе америчке и француске. Ојачани одред кренуо је 23. новембра ка Цетињу. Међутим, током марша ловћенским врлетима неколико српских и црногорских официра упозорили су мајора Сканланда на праве италијанске намере. Свестан ризика у коме се нашао, мајор Сканланд је сакупио храброст и, упркос свим италијанским упозорењима, вратио своје трупе у Котор. Италијански план био је осујећен, а углед Американаца код локалног становништва сачуван. Престиж до кога је Италијанима било веома стало био је укаљан.

С обзиром на компромитацију коју су доживели Италијани, с једне, и сазнање у америчким војним врховима у Европи да је њихов батаљон постао оруђе у туђим рукама, с друге стране, јављали су се све чешће захтеви да се одред стави под команду америчких снага и врати у САД. С обзиром на италијанско држање и упорност претила је опасност да Италијани понове покушај “ослобођења” Црне Горе уз помоћ Американаца. На такву могућност стално су упозоравали представници морнарице који су били сведоци збивања у Котору. Пор. Лофтин је већ 22. новембра скренуо пажњу претпостављених на тежак положај у коме се налазио батаљон у Котору. Тражио је да буде обавештен о његовом положају и односу према италијанској врховној команди. Након неуспеле италијанске операције у Црној Гори, положај батаљона и мајора Сканланда постао је још тежи, упозорио је Лофтин. Указао је на нелогично држања америчке команде. Посебно је нагласио немогућност мајора Сканланда да самостално доноси одлуке о батаљону којим је командовао, као и на дволично држање италијанског адмирала према њему.¹⁴

Суочен с таквим упозорењем, адмирал Балард се обратио вишој команди у Паризу. У опширном писму упућеном адмиралу Бенсону, он је упозорио да командант батаљона није био упознат са ставом владе САД. Због тога је без поговора прихватио налоге италијанских официра, чији су циљеви били у супротности са америчким. Исказао је доста оштрих речи на рачун држања команде армије, на њихово непознавање прилика на Јадранском мору и одсуство јасних упутстава. Одговорност

¹³ Д. Вујовић, *Уједињење Црне Горе и Србије* (Титоград 1962), 322-323; Davidonis, n.d. 37.

¹⁴ Лофтин Нелсону. Котор, 25. XI 1918. На основу Лофтинових извештаја, адмирал Белард је закључио да је стање у Котору био крајње непредвидљиво и да је могло да доведе до оружаног сукоба. Балард Бенсону. Венеција, 30. XI 1918. пов. *Naval Records*.

за немирно стање, Балард је приписао италијанским поступцима и понашању, које је довело до узнемирености међу становништвом. Из Балардових речи критике изречених на рачун држања команде армије, проистиче чињеница да је морнарица имала своје циљеве, и да је пасивно држање армије било сметња њиховом провођењу у живот.¹⁵

Након упозорења о насталом стању, адмиралу Бенсону није било тешко да процени разлоге за држање италијанских оружаних снага. Кад га је адмирал Балард обавестио о одржавању Подгоричке скупштине и њеним одлукама и италијанском страха од потоњих збивања, Бенсон је брзо схватио шта се слањем Американаца у Црну Гору настојало постићи. У одговору на Балардово писмо, он је закључио да је присуство трупа у Котору “проистекло из жеље да се контролишу избори”.¹⁶

Тајне више није било. Бенсон је одмах обавестио генерала Таскера Блиса, делегата САД у војном комитету врховног ратног већа, о приликама у којима се налазио батаљон у Котору. Блис је упозорио министра рата Бејкера, нагласивши да су тешкоће у провођењу одредби примирја са Аустро-Угарском често биле политичке, а мање војне природе. То је била јасна алузија на италијанске поступке, како у Котору тако и у другим деловима бивше Монархије.

Уследила је брза акција. Адмирал Бенсон је упутио у истраживачку мисију у Јадранско море кап. Волтера Герардија. Он је добио наређење да посети све важније градове на источној обали и утврди стање. Након десетодневног боравка на Јадранском мору, Герарди је припремио извештај у коме је приказао стање и предложио мере да се оне промене. Његови закључци били су у свему подударни са Балардовим. На седници америчке комисије за преговоре о миру његове препоруке су биле прихваћене. У погледу положаја америчких трупа, Герарди је предложио, а комисија прихватила, да се изради правилник о њиховој употреби у провођењу примирја.

Задатак да уобличи правилник добио је генерал Блис. Пошто је обезбедио Вилсонову сагласност за свој предлог, Блис је приступио његовом формулисању. Највећу пажњу посветио је проблему употребе америчких трупа у Црној Гори од стране италијанске команде. У извештају о обављеном послу, Блис је нагласио да су америчке трупе у Црној Гори биле употребљене од стране Италијана за остварење њихових ратних циљева и продора у унутрашњост земље. То је било у супротности са одредбама примирја. Италијанска команда поделила је амерички пук у неколико мањих јединица, тако да мајор Сканланд није био у стању да том јединицом командује. Што се тиче будуће употребе ове

¹⁵ Живојиновић, *Американци на Јадрану...*, 124-125.

¹⁶ Бенсон Баларду. Париз, 1. XII 1918. *Naval Records*.

јединице у провођењу одредби примирја, Блис је предвидео да батаљон није могао бити употребљаван у градовима и областима који су били предвиђени за евакуацију у складу са чл. III примирја. Исто је важило и за оне територије које су Италијани сматрали својим због етничких разлога. У погледу повлачења, Блис је сматрао да није био тренутак да се батаљон повуче, пошто је могао бити од користи у провођењу примирја. Његово повлачење из Црне Горе требало је да се обави у договору између италијанске врховне команде и команданта америчког експедиционог корпуса у Европи. Блис је, очевидно, настојао да избегне сукоб са Италијанима. Упознат са Блисовим предлогом, Вилсон је дао сагласност за његову примену.¹⁷

Вести које су прикупљане, као и расправе које су уследиле, довеле су америчке трупе у Црној Гори у центар пажње. Извештај кап. Гирардија и предлог генерала Блиса присилили су представнике обавештајне службе армије да прикупи неопходна обавештења о приликама на источној јадранској обали, пре свега за држање италијанских власти према представницима нове државе. Преписка између шефа обавештајне службе генерала Дениса Нолана и генерала Трита допринела је да се многи проблеми између Американаца и Италијана боље сагледају и оцене. У одговору на Ноланов захтев, генерал Трит је нагласио да је између домаћег словенског живља и Американаца постојала велика наклоност и узајамно уважавање што није био случај између словенског живља и Италијана. Америчко држање било је у супротности са италијанским очекивањима. Трит је такође указао да америчке трупе, због своје малобројности, нису биле у стању да обављају неке значајније дужности. Оне су могле да пруже моралну подршку онима који су сматрали да су их савезници изневерили. Нагласио је да је команда батаљона настојала да уклони све оно што је могло да ремети мир; предложио је да се батаљон не повлачи из тих крајева.¹⁸ Америкаци су били растрзани између жеље да помогну локалном становништву, с једне, и италијанске агресивности, с друге стране. Због тога су се поново нашли у непријатном положају.

Амерички батаљон у Црној Гори поново се нашао у невољи када је избила Божићна побуна 6. јануара 1919. године. До ње је дошло у договору између малобројних ројалистичких група и појединаца, с једне, и италијанских обавештајаца, с друге стране. Побуну су подстицали министарство рата и адмиралитет.¹⁹ Италијанска команда није

¹⁷ Блис Вилсону. Париз, 23. XII 1918. Diplomatic, Legal, Fiscal Branch, серија 811. 22/1. Архив Стејт департамента. Национални архив, Вашингтон, Д.Ц.

¹⁸ Трит Нолану. Падова, 11. I 1919. Army Branch, кут. 3535. Национални архив.

¹⁹ За опис збивања око Божићне побуне, Д. Живојиновић, *Црна Гора у борби за опстанак*

оклевала да амерички батаљон поново искористи у политичке сврхе, да помогне побуњенике у њиховом настојању да преузму власт на Цетињу и другде. Томе се одлучно успротивио генерал Венел, командант савезничких трупа у Црној Гори. Почетак борби око Цетиња навео је француског генерала да интервенише силом. Упутио је француски пук у унутрашњост; наредног дана, 7. јануара, наредио је Сканланду да упути пола америчког батаљона на Цетиње. Овај се запутио пут Цетиња са потпуним наоружањем; са Американцима на Цетиње су се упутили и Италијани. На Крстацу је италијанске трупе дочекао генерал Венел и њиховом команданту наредио да се врате у Котор. Американци су наставили покрет и стигли до Његуша. Сазнавши за наредбу француског генерала, генерал Карбоне изразио је Венелу своје негодовање због таквог поступка. Француски генерал је одговорио да једино француске трупе могу да марширају до Цетиња, док ће Американци и Италијани бити у обезбеђењу.

Венелова наредба изазвала је дипломатске протесте са италијанске стране. Генерал Пјетро Бадоло, заменик начелника врховне команде, захтевао је од владе да дозволи да италијанске трупе дођу на Цетиње и Подгорицу. Након тога је требало уклонити српске гарнизоне, а потом разјаснити неспоразуме са Французима.²⁰ На крају, италијански покушај завршио се новим неуспехом, а побуна ројалиста била је брзо угушена. Побуњеници који нису успели да дођу до албанске границе били су разоружани. Највећи део њих се предао Американцима, који су их упутили у Котор. Ситуација се постепено смирила пошто су Италијани посветили више пажње збивањима на северу Јадранског мора.

Обзиром на настало стање, све чешће се говорило да је америчке трупе у Италији, Црној Гори, Истри и другде, требало сакупити и припремити за повратак у САД. За то је била неопходна политичка одлука, а ње није било. Команда трупа у Европи, команда морнарице и поједини чланови делегације у Паризу захтевали су што хитније повратак трупа својим кућама. Међутим, Хаус је био против, уверен да је њихово присуство било неопходно из политичких разлога. Кад су италијански циљеви у Црној Гори били откривени, као и употреба америчких трупа за њихово остварење, притисак за повлачење се појачан. Све чешће се говорило да је италијанска употреба америчких трупа била у супротности са интересима САД, као и њеном политичком на Јадранском мору.

1914-1922 (Београд 1994), 284-316.

²⁰ Бадоло Сонину. Падова, 8. I 1919. *I Documenti Diplomatici Italiani*. Seria Sesta, vol. I (1918-1922), 435-436. Амерички воји аташе у Риму, пук. Баки, тврдио је да су Французи и Срби настојали да спрече долазак америчког одреда на Цетиње. Баки Пејду. Рим, 14. I 191. *Хартије и дневници Едварда М. Хауса*. Библиотека Стерлинг. Јелски универзитет, Њу Хејвен, Конектикат.

Наводило се да ће САД на тај начин бити увучене “на задња врата” у сукобе који су се одвијали у Јадранском мору и околним земљама. То су признавали и представници армије свесни могућих ризика и непријатности. Хаусова политика била је изложена критици.

У време док су се сукоби на копну и морима одвијали, председник Вилсон је још увек био у САД. Почетком децембра 1918. године наложио је да се одлука о даљем боравку пука одложи до његовог доласка у Париз. Државни секретар Бејкер је тражио од генерала Блиса да се питање покрене у првом погодном тренутку. За то је било потребно још времена. Због тога је свака одлука била спречена. Истовремено, италијански дипломати и политичари уверавали су Хауса у неопходност упућивања нових америчких јединица у Италију. Ипак, није им пошло за руком да то остваре. Истовремено, генерал Блис је обављао интензивну размену гледишта у Војном комитету у Версају, чији је био члан, са циљем да савезничке владе донесу заједничку одлуку о употреби трупа у провођењу примирја са Аустро-Угарском. Блис је уверавао своје саговорнике да тешкоће у коришћењу трупа нису биле војне, већ политичке природе. Имао је на уму све видљивији отпор становништва италијанској окупацији у Далмацији, острвима, Црној Гори, Истри, као и инциденте који су избијали с тим у вези.²¹ Без обзира на то, генерал Блис је сматрао да није било препоручљиво повлачити пук у том тренутку. Евакуација се не би могла обавити без инцидента, а Италијани би одсуство Американаца искористили за учвршћивање свога положаја и вршење притиска на становништво. Изгледало је да су Американци били неодлучни и да нису имали став о томе.²²

Вилсонов долазак у Европу био је прилика да отпочне расправа о том питању и његовом решењу. У разговору са Вилсоном у Бресту, вођеном 18. децембра, генерал Блис га је обавестио о положају америчког пука у Италији и другде. Предложио је да се трупе не повлаче. Са своје стране, Вилсон је указао на неопходност да се реши питање употребе америчког пука од стране Италијана у политичке сврхе. Неколико дана касније, генерал Блис је опширно приказао италијанску политику и начин коришћења америчких војника. Након тога, Вилсон је наложио да се израде правила за употребу америчких трупа у Италији.²³

На састанку америчке комисије за преговоре о миру одржаном 10. јануара 1919. године, Вилсон је поставио питање употребе трупа.

²¹ Д. Живојиновић, *У потрази за заштитником. Студија о српско-америчким везама 1878-1920. године* (Београд 2010), 383-402.

²² Блис Бејкеру. Париз, 18. XII 1918. *Хартије Њутон Д. Бејкера. Преписка 1916-1921*. Рукописно одељење Конгресне библиотеке, Вашингтон, Д.Ц.

²³ Давидонис, н.д. 54.

Нагласивши да је начин на који су Италијани користили америчке трупе био неприхваљив, генерал Блис је предложио да се питање реши у разговору са италијанском врховном командом. Договорено је да се у разговорима води рачуна о следећим чиниоцима: америчке трупе могле су бити коришћене једино у складу са америчким циљевима и политиком; сарадња са италијанском армијом могла се одвијати једино у крајевима који су обухваћени чл. III Примирја са Аустро-Угарском. Оне нису могле бити упућиване у крајеве који нису били обухваћени тим чланом. У питању је очевидно била Црна Гора; трупе су могле бити користити само као јединица и под командом америчког официра; никаква деоба на мање јединице није била дозвољена.²⁴ Другим речима, трупе су се могле користити једино у складу са одредбама примирја. Вилсон је нагласио да се због дотадашњег начина њиховог коришћења могло сматрати да су оне биле део италијанских оружаних снага. То је било неприхватљиво. Наложено је да се наредба достави генералу Триту, који ће сва питања решити у преговорима са италијанском врховном командом.²⁵

Иако са приметним закашњењем и након непријатних искустава, питање употребе америчке јединице било је решено. Јединица је остала на том простору још неко време и ту обављала корисне послове. Начин њене употребе био је дефинисан. Више није била оруђе у рукама италијанских генерала већ средство америчке пропаганде. Као таква, јединица више није била од користи италијанској врховној команди, па је, стога, и борба за њено задржавање на тим просторима постала бесмислена. Кад је генерал Трит обавестио генерала Бадоља о одлуци донетој у Паризу, он је без поговора прихватио. Орландо је делио такво мишљење, иако је сматрао да би амерички батаљон у Котору могла да замени британска јединица.²⁶

Боравак Американаца на источној јадранској обали приближавао се крају. Током фебруара 1919. године пук се припремао за повратак, што се и догодило крајем месеца. Пук се сакупио у Ђенови, одакле је отпловио у САД.²⁷

Искуства која су официри и војници стекли током боравка у Црној Гори била су различита. Појединци су се лако снашли успоставили додире са локалним живљем, док други то нису били у стању. Официри су изражавали своје незадовољство начином на који су их италијански генерали користили у Црној Гори. Одговорност за негативно искуство сносили су политичари, генерали и официри који су одлучивали о

²⁴ Блис Бејкеру. Париз, 11. I 1919. *Блисове хартије*.

²⁵ Блис генералу Першингу. Париз, 16. I 1919. *Хартије генерала Першинга*.

²⁶ ДДИ, I, 467-468.

²⁷ *American Armies and Battlefields in Europe*, 431.

њиховом кретању и деловању. Најодговорнији је, свакако, био Хаус који је отворено нагињао и подржавао италијанске жеље и захтеве. Иако мању, одговорност су сносили и амерички генерали који су скоро у потпуности занемарили батаљоне у Котору и другде. То су били разлози због којих је армија САД недовољно учествовала у збивањима на Јадранском мору. У том погледу имала је потпуно подређену улогу у односу на морнарицу САД. Она је обавила изузетно важну улогу у кризним данима након закључења примирја са Аустро -Угарском.

Academician Dragoljub D. ŽIVOJINOVIĆ

AMERICAN TROOPS IN MONTENEGRO IN 1918-1919

Summary

According to provisions of the Truce with Austria-Hungary, concluded on November 3, 1918, the USA government and its armed forces assumed the obligation to participate in implementing its provisions. Considering the fact that the US President Woodrow Wilson and the Government were in a dispute with Italy over the latter's pretensions to Eastern Adriatic Coast, the presence of American troops was necessary to prevent armed conflicts between Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Dalmatia and Montenegro. Using their presence in Kotor, the Italian command tried to enter the interior of Montenegro with an American military unit and thus prevent the Great Constitutive Assembly from taking place. Having seen through the intentions of the Italians, American Major Scanland ordered a retreat of the troops to Kotor. After the Christmas mutiny of the royalists and their supporters on January 6, 1918, and their failure to realize their political goals, most of the insurgents sought refuge with American military troops in Kotor, trusting the Americans to protect them more than the Italians.